
Hanuš, Jiří (ed.): Dějiny kultury a civilizace Západu v 19. století. Brno, CDK 2002.

Zdeněk R. Nešpor

Jiří Hanuš (ed.): Dějiny kultury a civilizace Západu v 19. století.

Brno, CDK 2002, 248 s., ISBN 80-7325-006-3.

Téměř nevyhnutelným údělem konferencí je poměrně značná tématická roztržitost, nikoli vyčerpávající charakter a začasť také podstatná kvalitativní rozrůzněnost jednotlivých referátů, zatímco autoři konferenčních sborníků neskromně a většinou marně usilují o monografičnost svých děl. Z tohoto obvyklého schématu nijak nevybočuje ani J. Hanušem vydaný sborník z loňské konference Civilizace a kultura Západu v 19. století, pořádané Historickým ústavem FF MU v Brně (cf. zprávu R. Vlčka v ČČH 100, 2002, 4: 988-9), toto dílo naopak uvedenou divergenci mezi (náležitou) konferenční partikularitou a editorskou neskromností jaksí ještě podtrhuje. Není totiž v silách naší relativně malé badatelské obce adekvátně pokrýt tak široké výzkumné pole, jaké kulturní dějiny 19. století nepochybně představují, a v omezeném diskusním prostoru by něco takového nebylo možné ani nikde jinde ve světě, o to více však překvapuje vydavatelova ambicióznost, vyjádřená už mnohoslibným názvem sborníku. Zklamání čtenáře se pak ještě prohloubí, ponoří-li se do vlastního díla, kdy nadto zjistí, že jen polovina textů (9 ze 17ti) na konferenci skutečně zazněla, zatímco ostatní byly editorem přejaty z již vydaných prací s cílem alespoň poněkud rozšířit velmi úzký záběr publikace, aniž však tato snaha byla završena podstatným úspěchem.

Téma kulturních dějin 19. století, dlouho zanedbávané nejen českou odbornou veřejností, je přitom doslova těhotné dosud nerozkrytými výzkumnými oblastmi i dodnes aktuálními kulturními významy (vzpomeňme jen stále živé "velké ideologie" typu nacionalismu či marxismu, ale také v 90. letech znovuobjevenou liberální teologii a další duchovní proudy), takže téměř jakákoli seriózní práce věnovaná tomuto tématu musí být v českém prostředí výrazným přínosem. Avšak mnohdy méně bývá více, přičemž roztržitost až chaotičnost recenzované publikace, podle svého názvu se snažící pokrýt kulturní dějiny celé Evropy a ve skutečnosti zasahující prakticky do celého světa, je toho - bohužel - nejlepším dokladem. Sborník je rozdělen na oddíl věnovaný dějinám západní kultury v Evropě (s. 9-110; 10 příspěvků) a na oddíl věnovaný "Západu mimo Západ," islámské společnosti, Rusku, britskému impériu i Spojeným státům (s. 111-205; 7 textů), ačkoli samo toto členění je do značné míry sporné, neboť oba autoři příspěvků o "ruské otázce" (D. Diner, R. Vlček) právě na stránkách tohoto sborníku zdůrazňují příliš zjednodušující charakter Toynbeeovské (a dnes Huntingtonovské) teze o odlišnosti Ruska a Evropy. Avšak pokud bychom naopak tuto perspektivu přijali, jak to přinejmenším implicitně učinila většina zúčastněných autorů, pak by zase bylo nesmyslným z okcidentální kultury vydělit jak Spojené státy, tak britskou koloniální říši (či alespoň její bílé elity)! Dlužno přitom říci, že podobných metodických nejednoznačností (včetně absence teoretické diferenciacce mezi "kulturou" a "civilizací," byť právě k tomu dané téma přímo vybízí), je v Hanušově sborníku celá řada, aniž je naopak zachována ústřední výkladová linka, jíž by mohl tvořit například pregnantní vydavatelův úvod. Jednotlivé příspěvky tak představují jen jakési "výkřiky o prázdna," jejichž význam vzhledem k deklarovanému tématu je mnohdy více než marginální (např. letmé nastínění Goethovy religiozity či Hugovy angažovanosti E. Kockem respektive P. Doležalovou, ale i postmoderně pojatý článek S. Palmquista o Kantově "čínsnosti," zatímco zase J. Šabata ve svém příspěvku zcela podlehl aktuálním významům marxismu ve 20. století a jal se je tematizovat namísto toho, aby se omezil na výklad dělnického hnutí a jeho ideologie v předcházejícím věku). Sborník tak nepředstavuje než (velmi omezené) vybrané kapitoly z kulturních dějin 19. století, které se nadto většinou zaměřují toliko na "vysokou," intelektuální kulturu, přičemž bohužel zcela pomíjejí progresivní proudy moderního dějepisného myšlení (škola Annales počínaje a italskou mikrohistorií konče), ač právě těmto směrům je věnován metodický článek brněnského historika M. Řepy a ač právě ony představují ten nejdůležitější výzkumný program, jemuž by se společenské vědy měly při výzkumu 19. století věnovat. Abych však pouze nehaněl, na následujících řádcích bych chtěl vyzdvihnout nejvýznamnější příspěvky, které se v Hanušově sborníku objevily.

Pražská historička D. Tinková se ve své brilantní studii zaměřila na analýzu religiozity v revoluční Francii, přičemž pozornost věnovala nejen institucionálnímu vývoji, ale do určité míry také antropologickému pohledu na lidovou zbožnost včetně dobových sekularizačních proudů. Oproti dřívějším zjednodušujícím pohledům, ať už vycházejícím z marxistické ideologie nebo z obecnější sekularizační teorie, zcela správně rozhodla vznik nového "lidového náboženství" v podobě různých revolučních kultů (od "mučedníků Revoluce" až po Robespierrova Étre Supreme), které pak v transformované podobě implicitních náboženství působily až hluboko do následujících století. Proto je škoda, že tuto sociologickou interpretaci, s níž poprvé přišel Ch. Tilly, Tinková nerozvedla dále, což by bylo významné zejména v porovnání s ideologií protirevolučního royalistického a katolického lidového hnutí ve Vendée. Na francouzský materiál se zaměřil také filosof

P. Horák, rozkrývající metody a cíle vyučování filosofie na středních a vysokých školách, které díky zakladatelskému působení V. Cousina (zemřel 1867) ovlivňují francouzskou veřejnost jako celek prakticky dodnes. Pražský biolog S. Komárek naproti tomu věnoval pozornost historickým konsekvencím anglické biologie 19. st., přičemž se jednoznačně přihlásil k tezi, že "darwinismus je snad vůbec nejtýpčtějším příkladem tzv. sociomorfního modelování, tj. promítáním společenských daností viktoriánské Anglie do světa živých bytostí" (s. 90). Komárek (stejně jako M. George, který se sociálnímu darwinismu věnoval na jiném místě sborníku) přitom zdůraznil implicitně náboženský charakter některých proudů lidového darwinismu, což je v současnosti vysoce frekventované téma (lze vzpomenout např. studie britské filosofky M. Midgleyové), který jistě náležitě srovnává s marxismem a freudismem. Namítl bych však, že v tomto přehledu "velkých ideologií" 19. století schází přinejmenším ještě jedna, dobově naprosto nejvýznamnější - nacionalismus.

V "mimoevropské" části sborníku vynikají především studie L. Kropáčka, R. Vlčka a M. Taylora. Nejvýznamnější český islamista se věnoval vztahům Západu a islámského světa a jeho text je tradičně skvělý; důraz však v tomto hodnocení bohužel nutno klást především na slůvko "tradiční," neboť Kropáček vlastně neříká nic, co by čtenář nemohl znát z jeho třicet let starých skript Moderní islám. A to je škoda, poněvadž autorův mimořádně široký záběr i jeho naprosto výjimečné postavení v současné české islamistice by přeci jen slibovalo poněkud více. Také brněnský historik R. Vlček se zaměřil na své obvyklé téma, na vztah Ruska a Západu, přičemž velmi podrobně rozkryl nejrůznější (především ruské) intelektuální proudy 19. st., počínaje zapadnictvím, přes slavjanofilství a vypjatý nacionalismus až po Danilevského panslavismus. Zcela správně, a v českém prostředí dosud výjimečně, věnoval pozornost náboženským prvkům ruského nacionalismu, odvíjejícím se od pravoslavné ideje Moskvy jako Třetího Říma. Z antropologického hlediska však jeho studie bohužel trpí několika stinnými stránkami, především příliš úzkou zaměřeností na intelektuální kulturu, přičemž se jaksi - mylně - počítá s tím, že kultura lidová byla jejím pouhým odleskem, a v neposlední řadě autorovým skrytým evolucionismem (zejm. s. 171-2). Naopak britský badatel M. Taylor brilantně načrtnul příčiny minimálního ohlasu nacionalistických hnutí uvnitř britské koloniální říše po většinu 19. století, který tak silně kontrastuje s kontinentální Evropou. Znalec rakouských dějin sice správně namítne, že úloha zastupitelských orgánů jednotlivých kolonií nekorespondovala s gubernií habsburské monarchie (s. 185), nýbrž s jejich zemskými sněmy, to je však drobný omyl, který nijak nesnižuje hodnotu Taylorovy studie.

Uvedené studie (jakož i některé další, nezmiňované pro jejich naprosto marginální význam vzhledem k obecným dějinám 19. století) představují podnětné avšak nevyhnutelně jen dílčí nastínění kulturních dějin sledovaného období. Právě proto lze vydání recenzovaného sborníku uvítat, ačkoli se na druhou stranu rozhodně nelze ztotožnit s editorovou nadějí, že jeho cílem by mělo být "poskytnout hlubší vhled studentům a dalším čtenářům do často nepřehledného bludiště kulturních dějin" (s. 7). Tento typ čtenářů, jemuž je určena i poměrně obsáhlá výběrová bibliografie (s. 230-44), bude totiž sborníkem spíše zmaten a v předestřenému bludišti ponechán bez jakéhokoli informovaného průvodce. Vina přitom po mém soudu padá na hlavu vydavatele, který jednotlivé příspěvky nedokázal sjednotit ani tématicky ani metodicky, nedokázal se vyhnout kvalitativně nedostatečným textům a v neposlední řadě ani dodržet obsahový rámec slibovaný názvem díla. Nedbalá ediční práce se projevuje např. i v divergentní transkripci arabských jmen (s. 118 a 137), v nesprávných jmenných převodech (indický "Ram Mohan" na s. 183 je samozřejmě Rám Mohan Ráj, angl. Ram Mohan Roy, který tak přišel o své "příjmení"), nebo i v evidentních tiskových chybách (T. G. Masaryk zajisté nevydal Českou otázku v r. 1994, jak se tvrdí na s. 49) atd. Přestože se přitom nedostatky tohoto typu staly v rychlokvašených vydáních malých českých nakladatelství v 90. letech téměř normou, rozhodně si nemyslím, že bychom je proto měli tolerovat. Naopak je třeba vyzdvihnout v naší vědecké obci stále ještě neobvyklý zájem autorů sborníku o náboženskou (a stejně tak implicitně náboženskou) problematiku, která v dějinách 19. i 20. století hrála podstatně větší roli, než jsme si byli s to přiznat (a to nejen vzhledem k ideologické dominanci marxismu). Religiozitou se více či méně zabývá přinejmenším jedenáct příspěvků, což sice vede k jisté jednostrannosti výsledného díla, avšak k jednostrannosti v současné české společnosti nanejvýš náležitě. Je ovšem třeba uvědomit si přeci jen jistou prokatolickou tendenci většiny výkladů, v moravské historické škole ovšem obvyklou, vedoucí místy nejen k nesprávnému přehlížení protestantského teologického myšlení, ale bohužel i k jeho hodnotícímu odsudku (např. výrok o "dočasném recidivě pietismu" na s. 45).

Zdeněk R. Nešpor